

Anna Fidelus

Przestępczość nieletnich jednym z przejawów patologii społecznej w Polsce końca XX wieku

Studia nad Rodziną 4/1 (6), 67-76

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna FIDELUS

PRZESTĘPCZOŚĆ NIELETNICH JEDNYM Z PRZEJAWÓW PATOLOGII SPOŁECZNEJ W POLSCE KOŃCA XX WIEKU

„Pathos” po grecku znaczy cierpienie, a „logos” – nauka. Szeroko rozumiana patologia to nauka o wszelkich negatywnych przejawach życia społecznego. Istotne zagrożenia dla funkcjonowania systemu społecznego dzisiejszej Polski stanowią: alkoholizm, narkomania, dewiacje seksualne i przestępczość seksualna, zabójstwa, społeczne niedostosowanie dzieci i młodzieży, przestępstwa przeciw życiu, przestępczość gospodarcza, prostytucja, rozwody. Trzeba przy tym z góry zastrzec, że takie zjawiska, jak społeczne niedostosowanie dzieci, nieletnich i młodzieży, a także rozwody, nie są traktowane jako zjawiska *sensu stricto* patologiczne. Z drugiej strony jednak stanowią świadectwo dysfunkcjonalności szerszych układów społecznych, zatem ich bezpośrednie włączenie do obszaru patologii wydaje się uzasadnione¹.

Patologia społeczna w każdym społeczeństwie stanowi trudny problem społeczny. Jest on tym trudniejszy, im częściej młodsze roczniki wybierają alternatywne zachowania i gdy owa alternatywność ma charakter przestępczy. Podkreśla się, że sytuację współczesnej młodzieży w kontekście szerszych zagrożeń obrazuje między innymi proces zaniku tradycyjnych systemów wartości i autorytetów. W wyniku materializacji życia odsunięte zostały na dalszy plan podstawowe wartości egzystencjonalno-duchowe. Proces osiągania przez młodzież obywatelskiej dojrzałości przebiega w warunkach dezintegracji norm społecznych, w atmosferze lęku przed przyszłością, izolowania się – często w świat alkoholu, narkotyków, przemocy, przestępczości. W tej sytuacji zagrożony jest rozwój psychofizyczny całego społeczeństwa.

W piśmiennictwie kryminologicznym podkreśla się możliwość wpływu na wzrost przestępczości takich czynników makrospołecznych jak: zmiana społeczna, kryzys gospodarczy, polityczny i ekonomiczny, migracja, dezintegracja społeczna. Jest to najczęściej rezultat osłabienia mechanizmów

¹ A. Radziewicz-Winnicki, A. Stankowski, Patologia społeczna w Polsce, w: Pedagogika społeczna u schyłku XX wieku, red. A. Radziewicz-Winnicki, Katowice 1992, s. 115.

kontroli społecznej poprzez rozerwanie dotychczasowej więzi społecznej, rodzinnej, załamania się dotychczasowych zinternalizowanych systemów wartości kulturowych, emancypacji kobiet i młodzieży, wzrostu wolnego czasu. Również pozytywne procesy, jakimi są między innymi przemiany gospodarcze – aktualne w naszym kraju – mogą wywoływać stany frustracyjne u osób z rozbudzonymi ambicjami i oczekiwaniami ekonomicznymi i kulturowymi w obliczu niepełnej możliwości zaspokojenia tych ambicji i oczekiwań. Zauważalny jest dynamiczny wzrost i zakres problemów patologii społecznej wśród młodzieży w okresie przemian ustrojowo – politycznych i gospodarczych. Do najgroźniejszych odmian patologii zalicza się między innymi przestępczość.

Pojęcie przestępczości nieletnich należy do pojęć prawnych związanych wyłącznie z naukami prawnymi, a przede wszystkim z doktryną prawa karnego i kryminologią. Zdaniem B. Kowalskiej-Ehrlich można wyodrębnić dwojakie rozumienie przestępczości nieletnich – szerokie i wąskie. Wąskie rozumienie przestępczości nieletnich oznacza, iż pojęciem tym obejmuje się wyłącznie takie czyny popełniane przez nieletnich, które naruszają przepisy obowiązującego prawa karnego. W szerokim rozumieniu – przestępczość nieletnich obejmuje wszystkie czyny nieletnich nie tylko zagrożone normami prawa karnego, ale wykazujące symptomy nieprzystosowania społecznego².

Często podkreśla się, że pojęcie „przestępczość nieletnich” nie jest pojęciem jednoznacznym. Niejednoznaczność ta wynika z różnych kryteriów określania podstawowych cech tego pojęcia, tzn. granicy wieku osoby, którą określa się „nieletnią” oraz katalogu czynów i zachowań uważanych za przestępstwo. Między poszczególnymi krajami zachodzą różnice tak w określeniu rozpiętości wieku (dolnej i górnej granicy), jak i rejestru czynów uznanych za karalne w tym okresie życia³.

W Polsce do 1982 r. istniała luka w prawie w zakresie przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich. Obowiązujące do tego okresu, a pochodzące jeszcze z okresu międzywojennego przepisy, o wyraźnym karnym nastawieniu nie odpowiadały aktualnym potrzebom. Wobec nieletnich stosowano takie same kary jak wobec dorosłych, z tym, że ze względu na wiek sprawcy, nieco je łagodzono. W tym sensie sprawcę czynu, jeżeli był nim nieletni, uważano za „przestępcę w miniaturze”⁴. Wiek XX przyniósł w tym zakresie zasadnicze zmiany w większości państw europejskich, choć

² B. Kowalska-Ehrlich, Zasady postępowania z nieletnimi, w: Prawne podstawy resocjalizacji i zapobiegania przestępczości, red. A. Krukowski, Warszawa 1979, s. 204.

³ B. Holyst, Przestępczość nieletnich, w: Encyklopedia pedagogiczna, red. W. Pomykało, Warszawa 1993, s. 642.

⁴ K. Grześkowiak, Nieletni przed sądem, Warszawa 1986, s. 42.

w Polsce był to okres trwający zbyt długo. Jeszcze kodeks karny z 1969 r. utrzymywał dotychczasową praktykę – na okres przejściowy – który trwał trzynaście lat. Potrzeba zapobiegania nowym formom i przejawom przestępczości nieletnich inspirowała konieczność wprowadzania w praktyce nowych form przeciwdziałania tym zjawiskom.

Obowiązujący w Polsce system postępowania z nieletnimi uregulowany jest przede wszystkim przepisami ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich⁵. Zgodnie z art. 1 § 1 i art. 2 jej przepisy stosuje się wobec nieletnich:

- 1) w wieku do lat 18, wykazujących przejawy demoralizacji;
- 2) którzy dopuścili się czynu karalnego po ukończeniu 13 lat, a przed ukończeniem 17 lat;
- 3) do lat 21 w zakresie wykonywania orzeczonych wobec nich środków wychowawczych i poprawczych.

Tak więc, w rozumieniu ustawy, nieletnim jest zarówno osoba w wieku do lat 17, jak i do lat 18, a także do lat 21. Przyjęcie dla wszystkich osób wymienionych w art. 1 § 1 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich określenia „nieletni”, wskazuje na odmienne zdefiniowanie tego pojęcia w stosunku do znaczenia, jakie nadawało mu dotychczasowe ustawodawstwo, na nadanie mu znaczenia stosowanego dotychczas jedynie w literaturze kryminologicznej, a mianowicie „nieletni – nieprzystosowany społecznie”⁶. Ustawodawca tworzy trzy kategorie nieletnich, wobec których przewidziane jest stosowanie środków wychowawczych i poprawczych (oraz wyjątkowo karnych). Podstawowymi kryteriami zaliczenia nieletnich do poszczególnych kategorii są rodzaje stosowanego wobec nich trybu postępowania i wiek nieletnich, wobec których mogą być stosowane poszczególne rodzaje postępowania:

- 1) postępowanie mające charakter zapobiegania i zwalczania demoralizacji;
- 2) postępowanie w sprawach o czyny karalne;
- 3) wykonywanie orzeczonych środków wychowawczych lub poprawczych⁷.

W związku z uchwaleniem 6 czerwca 1997 r. nowego kodeksu karnego, wchodzącego w życie z dniem 1 września 1998 r.⁸ wprowadzono pewne zmiany w sposobach postępowania z nieletnimi, w stosunku do unormowań zawartych w poprzednim kodeksie karnym. Najważniejszą z tych zmian jest

⁵ Dz. U. Nr 35, poz. 228 z późn. zm.

⁶ A. Strzembosz, Nowa ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz, Warszawa 1991.

⁷ K. Grzeńkowiak, A. Krukowski, W. Patulski, E. Warzocha, Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz, Warszawa 1985, s. 15.

⁸ Dz. U. Nr 88, poz. 553

obniżenie granicy wieku z 16 do 15 lat, pozwalające na pociągnięcie osoby formalnie nieletniej do odpowiedzialności za popełnienie wymienionych przestępstw, których katalog nie uległ zmianie, na zasadach przewidzianych w kodeksie karnym. W przypadkach tych orzeczona kara nie może przekraczać dwóch trzecich górnej granicy ustawowego zagrożenia, co nie pozbawia sądu uprawnienia do zastosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary (art. 10). Zgodnie z uzasadnieniem nowego k.k. za przeprowadzeniem wspomnianej zmiany przemawiał „stopień zagrożenia społeczeństwa ze strony zdemoralizowanych, często bardzo brutalnych sprawców”.

Kolejne *novum* polega na rozciągnięciu na nieletnich dotychczasowej dyrektywy wymiaru kary wobec młodocianych sprawców przestępstw (art. 54).

Następną zmianą jest usunięcie z katalogu środków karnych dawnej kary dodatkowej pozbawienia praw rodzicielskich i opiekuńczych. W uzasadnieniu wyjaśniono: „stało się tak nie dlatego, by taki środek nie był w ogóle potrzebny; uznając, że nie chodzi w tym wypadku o karę dodatkową dla sprawcy, lecz o wychowawczy interes dziecka”. W konsekwencji przyjęto więc, iż sąd „uznając za celowe orzeczenie pozbawienia lub ograniczenia praw rodzicielskich lub opiekuńczych w razie popełnienia przestępstwa na szkodę małoletniego lub we współdziałaniu z nim, zawiadamia o tym właściwy sąd rodzinny” (art. 51).

Przedmiotem zainteresowania sądu pozostają ściśle określone grupy młodzieży:

- 1) nieletni, którzy wykazują przejawy demoralizacji,
- 2) nieletni, którzy dopuścili się czynu karalnego.

Dopuszczenie się przez nieletniego czynu karalnego powoduje stosowanie przez sąd środków wychowawczych lub poprawczych. Odrzucenie w postępowaniu w sprawach nieletnich zasad prawa karnego i rezygnacja ze środków karnych uzasadniają tezę, że jeśli nawet zachowanie się nieletniego podobne jest do przestępstw dokonywanych przez osoby dorosłe, to u jego podłoża leżą inne przyczyny, przesłanki, motywy. Najczęściej działanie to wynika z niedojrzałości psychicznej, fizycznej, moralnej i braku doświadczenia życiowego. Te czynniki powodują brak możliwości pokierowania swoim postępowaniem przez nieletniego. Wśród przyczyn wpływających bezpośrednio na kształtowanie takich postaw należy wymienić przede wszystkim nieodpowiednią atmosferę domu rodzinnego, zaniedbania w zakresie opieki i nadzoru oraz negatywne oddziaływanie środowiska, w którym nieletni pozostaje. Niestety zauważamy, że zagrożenie związane ze wzrostem przestępczości przybiera coraz większy rozmiar. Według danych policyjnych i sądowych, zjawisko naruszania prawa przez nieletnich w Polsce wzrasta. Dane statystyczne Komendy Głównej Policji, którymi posłużę się przy określaniu rozmiarów i struktury przestępczości nieletnich nie od-

zwierciedlają całkowitego i faktycznego wymiaru tego zjawiska. Odnoszą się do przestępstw stwierdzonych, w których sprawca został ustalony. Należy mieć świadomość, że o skali przestępczości nieletnich mogą świadczyć również rozmiary przestępczości nieujawnionej oraz przestępstw, w których sprawca nie został wykryty (tzw. „ciemna liczba”).

Dla podkreślenia rozmiaru zjawiska przestępczości ograniczę się do podstawowych danych dotyczących liczby czynów karalnych i udziału nieletnich sprawców czynów karalnych.

Czyny karalne nieletnich

Rok	Przestępstwa stwierdzone ogółem	Czyny karalne nieletnich	Procentowy udział czynów karalnych nieletnich w przestępstwach stwierdzonych
1990	883.346	60.525	6,8
1991	886.095	62.834	7,2
1992	881.075	66.220	7,5
1993	852.507	72.152	8,5
1994	906.157	75.822	8,4

Nieletni sprawcy czynów karalnych

Rok	Osoby podejrzane ogółem	Sprawcy nieletni	Procentowy udział nieletnich w populacji osób podejrzanych
1990	273.375	43.356	15,8
1991	305.031	41.296	13,5
1992	307.575	41.573	13,5
1993	299.499	43.039	14,3
1994	388.855	61.109	15,7

Przytoczone dane liczbowe potwierdzają opinię, że stan przestępczości nieletnich kształtuje się niekorzystnie. Zauważamy systematycznie rosnące tendencje w ilości popełnianych czynów karalnych przez nieletnich. Nawet w sytuacji spadku ilości ogółu popełnianych przestępstw w kraju (1991r. i 1993 r.) procentowy udział czynów karalnych nieletnich wzrastał.

Najwyższy wskaźnik udziału nieletnich w przestępczości ogółem w badanym okresie wystąpił w roku 1990 – 15,8%, w dwóch kolejnych latach uległ znacznemu obniżeniu, po czym ponownie zaczął wzrastać. Należy podkreślić, że w roku 1994 w stosunku do roku 1993 liczba nieletnich sprawców wzrosła aż o 18 070 osób, a ilość popełnionych przez nich czynów wzrosła o 3 670, osiągając w liczbach bezwzględnych wielkość 61 109 sprawców i 75 822 czyny karalne.

W świetle przedstawionych danych, ilustrujących rozmiar przestępczości nieletnich, koniecznym wydaje się przejście do problematyki źró-

deł i przestępczości nieletnich. Jednym z głównych zadań kryminologii jest poznanie okoliczności doprowadzających do przestępstwa. Niektórzy autorzy wiążą proces przestępczości z wpływami środowiska rodzinnego wskazując również na inne czynniki, sytuacje i przyczyny decydujące o powstawaniu zachowań przestępczych. Z badań socjologów, psychologów i kryminologów wynika, że kształtowanie zachowań przestępczych można rozpatrywać na dwóch odmiennych płaszczyznach: biologiczno-psychologicznej (czynniki wewnętrzne) i socjologicznej (czynniki zewnętrzne). Znane są także koncepcje mieszane, o podejściu wieloczynnikowym, starające się łączyć twierdzenia koncepcji biologicznych i socjologicznych. Najczęściej do takiego połączenia dochodzi przy utrzymywaniu, że człowiek rodzi się z pewnymi predyspozycjami biologicznymi, które skłaniałyby go do przestępstwa, lecz do jego popełnienia dochodzi dopiero wtedy, gdy określony układ społeczny zaktywizuje te predyspozycje. Są też zapatrywania w pewnym sensie odwrotne, utrzymujące, że czynniki społeczne kształtują w człowieku podatność na stanie się przestępcą, a dochodzi do tego dopiero w następstwie jakiegoś przełomu biologicznego, albo nawet nadmiernego stresu. Przestępczość traktowana jest, jako jeden z rodzajów dewiacji społecznej. Jedne koncepcje odwołują się pośrednio lub bezpośrednio do teorii dezorganizacji społecznej, dopatrując się w uwarunkowaniach przestępczości roli procesów zmian społecznych⁹. Inne zakładają, że dewiacja jest wynikiem niedostatecznej socjalizacji jednostki, bądź widzą jej źródła w strukturalnych blokadach, na które natrafia jednostka w trakcie dążenia do osiągnięcia społecznie określonych i aprobowanych celów¹⁰.

Zdaniem C. Burta, autora koncepcji podejścia wieloczynnikowego nieletni przestępcy cierpią na „upośledzenia” takie, jak: rozbita rodzina, odrzucenie dziecka przez rodziców, złe wychowanie, niski status społeczno-ekonomiczny, rodzinne tradycje konfliktów z prawem, bezrobocie itp. Przestępczość należy zatem łączyć z różnymi czynnikami „upośledzającymi” fizycznie, psychicznie lub społecznie¹¹.

Zwolennicy koncepcji sytuacyjnych za przyczynę popełniania przestępstwa uważają sytuację, w której w danej chwili znalazł się człowiek. Różne elementy tej sytuacji tak silnie oddziałują na człowieka, że popełnia on przestępstwo. Niekiedy taką przestępczość nazywa się „okazjonalną”, gdyż owe czynniki sytuacyjne z jednej strony tworzą „okazję” do popełnienia

⁹ J. Wódcz, *Zjawiska patologii społecznej a sankcje społeczne i prawne*, Wrocław 1973, s. 13–120.

¹⁰ M. Łoś, *Teorie społeczeństwa a koncepcja dewiacji*, w: *Zagadnienia patologii społecznej*, red. A. Podgórecki, Warszawa 1976, s. 121–173.

¹¹ Z. Hołda, Z. Welcz, *Kryminologia*, cz. 1, Lublin 1983, s. 70–71.

przestępstwa, z drugiej zaś strony popychają człowieka w kierunku wykorzystania tej okazji.

Podjęcia do zagadnień etiologii kryminalnej mogą więc przybierać postać monokauzalizmu (usiłujące znaleźć jedną podstawową przyczynę przestępczości) lub multikauzalizmu (uwarunkowania przestępcze są złożone i wchodzi w rachubę liczne czynniki). Ogromna większość kryminologów skłania się ku multikauzalizmowi¹².

Wydaje się, że wszystkie koncepcje w jakimś stopniu są trafne, ale żadna z nich nie wskazuje jednej, uniwersalnej przyczyny przestępczości, gdyż taka jedna przyczyna nie istnieje. Ludzie się różnią między sobą, odmienne bywają warunki i środowisko życia, niejednorodne są motywy ich działań. Sądzić zatem można, że są przypadki, w których przestępcze zachowanie człowieka określają jego wrodzone cechy, zwłaszcza zaburzenia osobowości. Są także przypadki, w których do przestępstwa dochodzi tylko wskutek wad w układach i stosunkach społecznych. Bywają przypadki, w których przyczyny biologiczne splatają się ze społecznymi i takie, w których decydującą rolę odgrywają układy sytuacyjne. Różni ludzie popełniają przestępstwa z różnych przyczyn.

Za L. Tyszkiewicz przytaczam model zespołów elementów determinujących zachowanie człowieka. Czynniki kryminogenne są związane z zespołami elementów determinujących wszelkie świadome zachowanie się człowieka. Tymi zespołami są:

- 1) organizm,
- 2) środowisko,
- 3) osobowość,
- 4) sytuacja zewnętrzna,
- 5) stan psychiczny.

Wymienione zespoły pozostają ze sobą w określonych związkach, oddziałując wzajemnie na siebie. W oparciu o przedstawione zespoły, można wyróżnić czynniki kryminogenne: somatyczne, środowiskowe, sytuacyjne, psychiczne. Oprócz nich występują jeszcze czynniki złożone oraz tryb życia. Do czynników złożonych należy zaliczyć: wiek, płeć i status społeczno-ekonomiczny. Zależności pomiędzy wymienionymi elementami mają charakter sprzężenia zwrotnego. Czyny człowieka działają zwrotnie na wiele podanych elementów, rodząc określone sytuacje, kształtując osobowość, obniżając sprawność organizmu, determinując stan psychiczny. Ze względu na to sprzężenie zwrotne zostały wyodrębnione pewne kryminogenne tryby życia: alkoholizm, narkomania, prostytucja i tzw. pasożytnictwo społeczne¹³.

¹² L. Tyszkiewicz, Kryminologia. Zarys systemu, Katowice 1986, s. 90.

¹³ Tamże, s. 94-96.

W ostatnich latach, ze względu na wyraźną tendencję wzrostową, wiele uwagi poświęca się zjawiskom patologii społecznej, ich przyczynom, objawom i skutkom. Przeszłość nieletnich, jako problem społeczny, nosi w sobie znaczny potencjał niebezpieczeństwa. Skuteczność zapobiegania temu negatywnemu zjawisku wymaga dokładnego poznania przyczyn, struktury oraz nasilenia działań profilaktycznych, jak również ich związków z warunkami środowiskowymi i społecznymi. Waga tego problemu polega również na tym, że wejście nieletnich na drogę przestępstwa pozostawia trwale deformacje osobowości, bardzo trudne do naprawienia w wieku dojrzałym. Zdaniem B. Hołysta zainteresowanie przestępczością nieletnich wynika z trzech przesłanek:

- 1) uwrażliwienia społecznego na wykołajenie młodego pokolenia,
- 2) nadziei resocjalizacyjnych związanych z niższym stopniem demoralizacji młodzieży,
- 3) możliwości bardziej precyzyjnego, niż w przypadku dorosłych określenia genezy zachowań przestępczych.

K. Pospiszyl i E. Żabczyńska zwracają uwagę na to, że dzieci już w najmłodszych latach zachowują się w sposób charakterystyczny dla swoich środowisk i przyjmują cechy zachowania rodziców. Ich proces uspołecznienia przebiega przez identyfikację, przede wszystkim z rodzicami, oraz internalizację, czyli przyjęcie za swoje wymagań i potrzeb otoczenia. Pierwsze z ukształtowanych potrzeb społecznych ukierunkowują dalszy rozwój, a występujące w rodzinach negatywne wzorce społeczne, alkoholizm i przestępczość prowadzą do wykołajenia nieletnich. Prawidłowy przebieg procesu uspołecznienia uzależniony jest przede wszystkim od przekazywanych wzorców zachowań poprzez identyfikację i internalizację norm. Bardzo dużo zależy także od stałości i ciągłości wpływów tego samego typu¹⁴. Wobec powyższych opinii wydaje się więc, że system zapobiegania przestępczości powinien być głównie ukierunkowany na usuwanie przyczyn, a nie leczenie skutków. Zdecydowanie więc lepiej rozważać elementy profilaktyki niż skutki już zaistniałych objawów przestępczości. Podstawowe założenia programu profilaktyki przestępczości nieletnich – według B. Hołysta – powinny uwzględniać następujące sprawy: we wszystkich przypadkach manifestowania przez dziecko zaburzeń w zachowaniu należy przeprowadzić dokładną diagnozę złego funkcjonowania rodziny, skierować dalszą uwagę na psychofizyczną sylwetkę dziecka. W przypadku stwierdzenia zaburzeń w funkcjonowaniu rodziny, skierować dalszą uwagę na psychofizyczną sylwetkę dziecka. W przypadku stwierdzenia zaburzeń w funkcjonowaniu rodziny

¹⁴ K. Pospiszyl, E. Żabczyńska, Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie, Warszawa 1985, s. 94.

należy postawić prawidłową diagnozę i rozpocząć oddziaływanie w rodzinie. W drastycznych przypadkach należałoby dziecko zabrać z zagrożonego środowiska i umieścić tymczasowo w rodzinie zastępczej. Jeśli występuje całkowite zerwanie więzi rodzinnej między rodzicami a dziećmi, najodpowiedniejsze byłoby umieszczenie dziecka w rodzinnym domu dziecka.

W obecnym systemie wychowawczym instytucją podstawową w sprawowaniu opieki i koordynowaniu zabiegów profilaktycznych w stosunku do tej części dzieci i młodzieży, której grozi wykołajenie społeczne, powinna być szkoła. W związku z tym nie tylko oczekuje się od szkoły realizacji funkcji dydaktycznych, ale zwiększa się wymagania w zakresie pełnienia funkcji opiekuńczo-wychowawczych, ochrony dzieci i młodzieży przed nieprzystosowaniem społecznym i prowadzenie szeroko pojętej profilaktyki wychowawczej.

Nawet drobne przejawy trudności wychowawczych na terenie szkoły należy traktować bardzo poważnie i starać się ustalić, czy przyczyny tkwią w wadliwości funkcjonowania systemu danej szkoły, w nieprawidłowym funkcjonowaniu rodziny, czy w zaburzeniach rozwoju psychofizycznego dziecka.

Należy tak zaprojektować politykę społeczną, aby tworzyła jednolity front kształcenia i wychowania, obejmujący wiele instytucji. Szkoła przekazuje podstawy wiedzy naukowej i umiejętności na nich oparte, lecz podstawy wychowania moralnego dokonują się przede wszystkim w rodzinnym i pozaszkolnym środowisku społecznym, wychowanie obywatelskie zaś dokonuje się przede wszystkim w toku bezpośredniego udziału w życiu społecznym i politycznym, w stycznościach z administracją państwową i jej organami, z instytucjami partyjnymi i politycznymi. Przygotowanie zawodowe, postawy zawodowe, moralność pracy – chociaż ich podstawy zostaną przekazane w szkole – ostatecznie zostają ukształtowane w zakładzie pracy. Udział w kulturze, w percepcji dzieł sztuki i udział w twórczości artystycznej także opiera się na wiedzy zdobytej w szkole, ale rozwija się przez bezpośrednie uczestnictwo w odbiorze i tworzeniu dzieł sztuki, a więc w instytucjach kulturalnych.

Zadaniem profilaktyki w odniesieniu do grup rówieśniczych byłoby przede wszystkim dokładne poznanie działających na danym terenie grup rówieśniczych (poznanie ich struktury, celów, form spędzenia wolnego czasu itp.), a następnie dążenie do przekształcenia grup wykazujących zachowania dewiacyjne w grupy koleżeńskie, rozwijające pozytywne cechy osobowości, a także poszanowanie ładu i porządku społecznego.

Organizacje społeczne i młodzieżowe powinny szerzej włączać się w nurt życia społecznego, w szczególności w dziedzinie profilaktyki społecznej. Niezbędne jest także zaktywizowanie różnych osób z sąsiedztwa, z miejsca pracy itp. do działań na rzecz rodzin zdemoralizowanych i nie pełniących swoich funkcji wychowawczych.

Zapobieganie przestępczości nieletnich powinno się opierać również na odpowiedniej bazie rekreacyjnej w miejscu zamieszkania, dając tym samym wszechstronne możliwości zagospodarowania wolnego czasu dzieci i młodzieży, a także czasu, w którym są one pozbawione nadzoru i opieki ze strony rodziców, umożliwiając budzenie różnorodnych zainteresowań.

Nieletni, którzy manifestują zaburzenia socjalizacji w stopniu nasilonym – łącznie z zachowaniami przestępczymi – powinni być poddawani nie tyle innym formom opieki, ile bardziej intensywnemu oddziaływaniu wychowawczemu w zależności od potrzeb.

Założenia programu profilaktycznego można uzupełniać o dodatkowe zadania. Ważne jest, aby całe społeczeństwo podjęło trud jego realizacji. Jeżeli wyzwania dotyczące profilaktyki przestępczości nieletnich będą traktowane okazjonalnie i tylko przez niektóre podmioty – nie osiągniemy oczekiwanych korzyści. Zapobieganie przestępczości nieletnich stanowi integralną część zapobiegania przestępczości w społeczeństwie. Dla skutecznego zapobiegania przestępczości nieletnich niezbędny jest udział całego społeczeństwa, zjednoczonego w podejmowaniu różnorodnych strategii.

**Anna Fidelus – Juvenile crime – one of the symptoms of social pathology
in Poland at the end of the 20th century**

Social pathology in any society represents a difficult social problem. The problem becomes more and more difficult as younger age groups decide on criminal actions. Studies point to the increase in the number of penal acts carried out by juveniles.

An accurate knowledge of causes and the structure of crimes and an intensification of preventive phenomenon.